

Co-funded by
the European Union

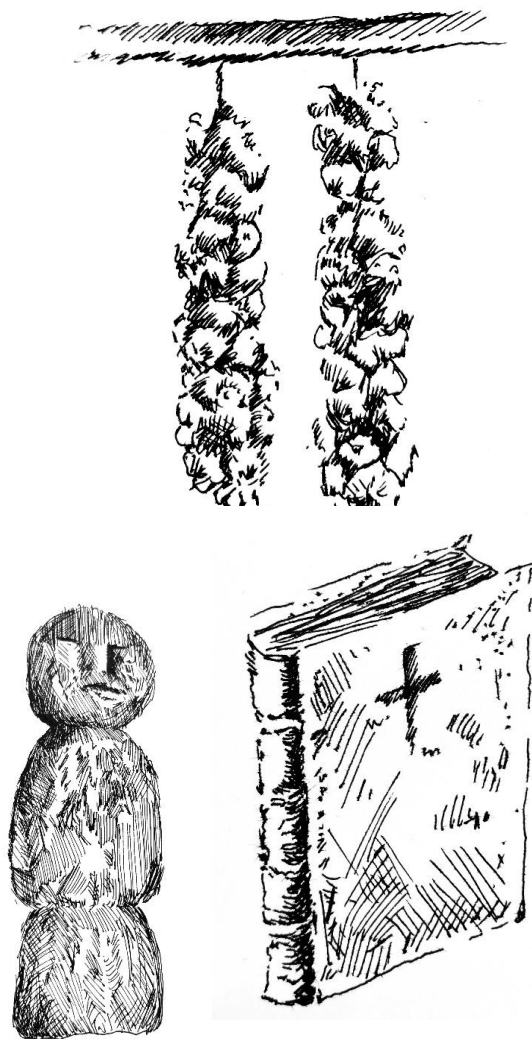

Peipsi
Koostöö
Keskus

PEIPSIMAA PÄRANDIRADA

Turismimarsruudid

ER 164 Lake Peipsi Museums Ring

Peipsi Koostöö Keskus 2022

PEIPSIMAA PÄRANDIRAJA MARSRUUDID

Pärandirada valmis projekt ER 164 Lake Peipsi Museums Ring ühe tegevusena ja annab ülevaate Peipsimaal asuvatest muuseumitest ja kultuuripärandi asutustest ning nende lähiümbruses paiknevatest temaatilistest vaatamisväärsustest erinevate kõnepruukide kaupa.

Kuna Peipsimaa on rikas oma keele ja kultuuri pärast, siis on püütud objektide valimisel lähtuda seoseset kohaliku kõnepruugiga.

Veebipõhine pärandiraja kaart

<https://ctc.ee/peipsimaa/e-kaart-parandirada>

Sissejuhatus

Eesti on väga murderikas maa, kus igas väiksemaski nurgas on olnud eripärane keelepruuk. Ühelt poolt mõjutasid murrete kujunemist looduslikud piirid ja ühendusteed. Veekogud nagu Peipsi pigem ühendasid, metsad ja sood aga eraldasid. Teisalt kujundas murdeid pärisorjusest tingitud sunnismaisus. Murded hakkasid hääbuma 19. sajandi lõpupoole, mil suurenes inimeste liikuvus ja algas linnastumine. Samuti kujundas kirjakultuur ajakirjanduse abil välja ühtse rahvusliku identiteedi ning ühtlustas keelekasutust. Haritud inimene kippus kodust kõnepruuki sageli hoopis häbenema. Haripunkti saavutas murrete väljajuurimine möödunud sajandi 60. aastatel.

Keelerikkust on hakatud tõsisemalt väärtustama alles viimastel aastakümnetel, mil eri paikade murded aga järjest kiiremini hääbuvad.

Viimasel paaril aastatuhandel on Peipsimaa olnud asustatud erinevate läänemeresoome rahvastega, teadlased on järve ümbrust pidanud koguni üheks muistseks läänemeresoome keskuseks. Neid erinevate hõimude jälgi kohtab keeles tänini. Mitmes siinses murdes on tunda eesti keelele kõige lähema sugulaskeele – vadja keele – mõjusid. Teine Peipsimaa põhjast lõunasse paiknevaid keeli ja murrakuid siduv ühisjoon on eesti-vene segaasustus ja vastastikused kultuurimõjud. Tihe läbikäimine venelastega väljendub kogu sel alal vene laensõnades. Ja vastupidi – siinsed venelased on palju sõnu üle võtnud eesti keelest. Samuti on keelt mõjutanud usutunnistus - õigeusk setodel, kirikureformide eelsed tavad vanausulistel, luterlus poluvernikutel.

Erinevad keelekihid peegelduvad kohanimedes. Nii kohtame venekeelseid külanimesid eestivenelaste asualadel Peipsi ääres ja Setumaal. Külad nagu Vadi ja Vaiatu aga viitavad vadja asustusele, rääkimata kunagisest Peipsiäärsest Vaiga muinasmaakonnast. Murrete piirid pole kunagi selged, alati on üleminekuid ja siirdealasid. Võib isegi rääkida Ida-Eesti keelealast, milles idamurre ühendab omavahel lõunaeesti murdeid ja kirderannikumurret.

Mõned murded on kadunud, näieks poluvernikute keelepruuk. Teised on vähem või rohkem elujõulised, varieerudes mõnest üksikust kõnelejast mitme tuhandeni. Mitme murde puhul on asutud kujundama kirjakeelt, mis ühelt poolt aitab murde elujõulisust säilitada, samas aga kipub eripärasid tasandama.

Sisukord

Sissejuhatus.....	2
ALUTAGUSE MURRE JA POLUVERNİKUTE KÖNEPRUUGI RADA.....	4
Muuseumid ja kultuuripärandi keskused Alutaguse murde ja poluvernİKute rajal.....	4
Päranditeemalised muud objektid Alutaguse murde ja poluvernİKute rajal.....	5
TORMA MURRAKU RADA.....	6
Muuseumid ja kultuuripärandi keskused Torma murraku rajal	6
Päranditeemalised objektid Torma murraku rajal.....	6
KODAVERE MURRAKU RADA	9
Muuseumid ja kultuuripärandi keskused Kodavere murraku rajal.....	9
Päranditeemalised vaatamisväärsused Kodavere murraku rajal.....	10
VANAUSULISTE KÖNEPRUUK JA SELLE JÄLGEDES.....	15
Muuseumid ja kultuuripärandi keskused vanausuliste murraku rajal.....	15
Päranditeemalised muud objektid vanausuliste murraku rajal.....	16
TARTU MURDE RADA.....	19
Päranditeemalised vaatamisväärsused Tartu murde rajal	19
RÄPINA MURRAKU RADA.....	22
Muuseumid ja kultuuripärandi keskused Räpina murraku rajal.....	22
Päranditeemalised vaatamisväärsused Räpina murraku rajal.....	23
SETO KEELE RADA	25
Muuseumid ja kultuuripärandi keskused Seto keele rajal.....	25
Päranditeemalised vaatamisväärsused Seto keele rajal.....	26

ALUTAGUSE MURRE JA POLUVERNİKUTE KÕNEPRUUGI RADA

Kirderannikumurde alla liigituvat Alutaguse murret on kõneldud Lüganuse, Jõhvi ja Iisaku kihelkonna põhja- ja keskosas. Peipsimaa puhul saame rääkida kitsamalt Iisaku murrakust, mida kõneldi järve põhjarannikul.

Omapärast vadja keele sugemetega Alutaguse murdekeelt kõnelenud suures osas õigeusklik rahvakild kujunes Iisaku ümbruses välja 17.-18. sajandil sealsete vadjalaste- eestlaste ja venelaste segunemisel. Poluvernik tähendab otsetõlkes „pooleusulist”. Poluvernikud käisid Iisaku kandis elades küll luterikirikus, aga pidasid samal ajal kinni ka vene tavadest. Praegu teada olevate allikate järgi on *Poluvernikuid* mainitud esmakordselt aastal 1821. Viimased poluvernikud eestistusid või venestusid 20. sajandi keskpaigas. Selle huvitava rahva ajalugu peidab praegu endas rohkem saladusi kui teadmisi.

Muuseumid ja kultuuripärandi keskused Alutaguse murde ja poluvernikute rajal

Iisaku Kihelkonna Muuseum

Iisaku Muuseumi ekspositsioonis näed Jõuga kääbastest ühelt 13. sajandi lõpul või 14. sajandi algul maetud vadjalanna käevõrult leitud tükikest varrastel kootud kindast, mis on vanim Euroopast leitud varrastel tehtud kudum.

Endises ministeeriumikooli hoones saab ülevaate elust maal, vanadest talutöödest, meistrite tegevusest, kohaliku tuletõrje ajaloost ja Alutaguse looduse eripärast.

Päranditeemalised muud objektid Alutaguse murde ja poluvernikute rajal

Vaikla küla - kunagi poluvernikute küla - Porskovo (Vaikla) - selle ümbruse külade vene keel on mõjutatud nii kõrvalolevate rannavenelaste vene keelest kui eestlaste eesti keelest.

Järuska sild - Järuska sild on Eestis ainulaadne katusega puitsild. Sild asub Ida-Virumaal, Rannapungerja jõel Lemmaku külas, ühendades Rakvere-Rannapungerja maanteed ja Lemmaku metsateed. Sild on 26,4 meetrit pikk, 4,7 meetrit lai ja 6,7 meetrit kõrge. Suurem osa sillast koosneb liimpuidust, ühenduskohad on valdavalt kinnitatud raudpoltidega ja katusekonstruktsioon tappühendustega.

RMK Kauksi Külastuskeskus - Alutaguse rahvuspargi külastuskeskus asub pikkade rannapuhkuse traditsioonidega Ida-Virumaal Kauksi külas. Külastuskeskus on justkui Alutaguse rahvuspargi lõunavärv, kus enne elamuste rohket retke, saate tutvuda rahvuspargi väärtuste ja külastusvõimalustega.

Jõuga kääpad - Jõuga kääpad on Eesti suurim kääbaskalmistu lisaku-Jõhvi tee ääres, mis asub külast kirde pool metsas. Kääbas ehk kääbaskalme on kalmevorm, kus surnud on maetud liivast või mullast kuhjatiste alla või sisse. Kokku on seal 270 ümmarguse põhiplaaniga kääbast.

lisaku kirik - Varaseimad teated kogudusest pärinevad juba 16. - 17. sajandist. Praegune kirik ehitati 1846. aastal püstitatud (ja 1893. aastal põlenud) kivikiriku asemele. Kiriku ehitamisel järgiti enamasti 1894. aastal vana kiriku põhikavatist (viimane oli nähtavasti kooriosa võrra lühem).

lisaku vaatetorn - lisaku mäel, mis on Uljaste oosi järel Ida-Viru maakonnas kõrguselt teine looduslik koht, asub 28 m kõrgune vaatetorn, kust selge ilmaga paistavad isegi Kuremäe kloostri tornid ja Peipsi järv.

TORMA MURRAKU RADA

Idamurde liigendamine ja piiride paika panemine on keeruline. Peipsiveere puhul võib välja tuua Torma murraku lisaks idamurde tuumalale Kodaveres. Torma murre kuulub idamurde põhjarühma ja on siirdealaks põhja-eesti keskmurde, viru keskmurrakute ja kirderannikumurde mõjutustega.

Seda on kõneldud Torma kihelkonna põhjaosas, Avinurmes, Laiuse kihelkonna kirdenurgas ja lisaku kihelkonna edelaosas, eriti Tudulinna ümbruses. Ka selles murdes leidub arvukalt ühisjooni vadja keelega.

Muuseumid ja kultuuripärandi keskused Torma murraku rajal

Palamuse muuseum - Palamuse muuseum on ainus Eesti kihelkonnakoolide ajalugu tutvustav muuseum, mis uurib, kogub, ja säilitab koolielu alates 17. sajandist kuni Eesti iseseisvumiseni. Süvenenumalt tutvustatakse kihelkonnakoolide toimimist Eestis läbi O. Lutsu „Kevade“. Samuti talletab muuseum kohalikku haridus- ja kultuuripärandit teaduslikel ja meelelahutuslikel eesmärkidel, lähtudes oma tegevuses loodussäästlikest ja keskkonnasõbralikest

Päranditeemalised objektid Torma murraku rajal

Avinurme Puiduait - Avinurme asub Jõgevamaal, Alutaguse metsade keskel. Siin on hoitud aus puutööoskust. Kantud seda traditsiooni isalt-pojale, emalt-tütrelle. Avinurme Puiduait on koht kus kohtuvad traditsioonid ja puutöö armastus.

Puiduait ootab kõiki, kes peavad lugu heast toidust, Eestimaisest käsitööst ja isetegemise võlust. Avinurme Puiduaidas pakutakse: Eesti suurim puidust käsitöö valik, võimalust osaleda töötubadest, toitudest gruppidele ja igapäeva külastajale, sõita nostalgilisel raudteel. Puiduait on üks ainulaadne koht Eestimaal kus saab ise

valmistada laastukorvi, maalida imekenad kalossid ja maiustada metsa maitsetega.

Avinurme Elulaadikeskus - Avinurme Elulaadikeskuses on suurepärane võimalus mõistmaks Avinurme piirkonna käsitöö eripära ning selle rolli unikaalse puitkäsitöö kultuuri arengus. Puu-ja käsitöökeskuses on avatud käsitööpood, võimalik on osaleda töötubades, külastada muuseumit ja ettetellimisel on võimalik saada toitlustamist kuni 100 inimesele. Kohaliku toidu ja ulukiköögi parimat valikut pakutakse nii grupilõunana kui ka peomenüüs. Muuseumis on kaks ekspositsiooni: piirkonna kultuurilugu tutvustav „Puust sündinud elu“ ja Alutaguse metsa väljapanek "Jaht kui elulaad". Töötubades õpetavad meistrid Avinurme traditsiooniliste käsitöötoodete valmistamist.

Avinurme Rong - Avinurmet läbis aastatel 1926–1972 kitsarööpmeline Sonda-Mustvee raudtee, mis lõi piirkonnas võimaluse kaubaveoks. Ennekõike veeti laiali puunõusid ja metsa. See oli trassi äärde jäävatele küladele ligi 50 aastat kestnud tõeline õitsenguaeg. 1930-ndail aastail moodustasid Sonda-Mustvee liinil veeremi 8 reisi- ja 316 kaubavagunit, ainsama puudus restorantvagn. Tavapärast oli ööpäevas käigus viis rongi, mille peamiseks ülesandeks oli puidu väljavedamine Alutaguse metsadest, hiljem lisandusid Mustvee suunas veetav suhkur, petrooleum, sool, ehitusmaterjalid, põlevkivi, heeringad jpm. Suviti metsavedu vähenes, kuid siis olid käigus liivarongid.

Avinurme jaam oli 57 km pikkuse raudteeharu suurim. Jaamas oli kolm teed, üks tupik ning harutee liiva laadimiseks. Jaamahoone valmis 1928. aastal, kuid põletati 1941. aastal koos suure osaga Avinurme alevikust.

Torma mõis - Torma mõis (saksa k *Torma*) pärineb keskajast ning seda on esmamainitud 1493. aastal. Tollane mõisasüda asus küll hilisemast 2 kilomeetrit lõunas ja kandis saksakeelset nime *Padefest*. Hiljem oli Torma-Vanamõisa Torma kõrvalmõisaks, sellest on säilinud paar kõrvalhoonefragmenti talukomplekside koosseisus. Hiljem viidi mõis praegusse asupaika ning hoonestati esinduslikult peamiselt 1830-40-tel aastatel. Tollal püstitatud peahoone on ühekorruseline pikk ja tagasihoidliku välimusega kivehitis, mis asub erandlikuna tagaküljega vastu teed.

Torma Ringtall - Torma ringtall asub Jõgevamaal Torma mõisakompleksis, mis on rajatud 19. sajandi keskpaigas.

Torma ohvrikivi - Ohvrikivid on rändrahnud, mis olid asustuse lähedal, enamasti heina-, karja- või põllumaal, osa ohvrikive on olnud taluõues või –aias. Mitmed ohvrikivid asusid pühakohas ehk hiies, ohverdatud on ka püha puu või allika lähistel paiknenud kivile. Enamasti on ohvrikivina kasutusel olnud kivil looduslik nõgu, mõnel puhul on kivi pinnale

inimese poolt tehtud suurem ümmargune siledapõhjaline kunstlik lohk. Rahvapärimuse andmetel usuti, et ohvrikividel on imettegev ravivõime, millele viitab selliste kivide rahvapärane nimetus (tohtrikivi, arstikivi, liukivi jne). Teine osa ohvrikividega seotud rahvapärimusest seostab kive müstiliste olenditega, kus ohverdaja oli kiviga või sellega seostatava olendiga „lepingulistest suhetes”.

Prohveti määnd - Prohveti määnd on kaitsealune määnd Jõgeva maakonnas Jõgeva vallas Liikatku külas Otsa talu alal. Puu võeti kaitse alla 1959. aastal. Puu ümbermõõt on 307 cm (mõõdetuna 1,3 m kõrguselt) ja kõrgus 14 m.

Tammispää vaatetorn - Rännates Torma murraku radadel tasub üle vaadata ka Tammispää vaatetorn ning veenduda ise selles, kui kaugele ning millises ulatuses üle kauni Vooremaa vaadata saab.

C.R.Jakobsoni monument - Torma koolimaja vastas asub tuntud kirjaniku monument. Carl Robert Jakobson sündis 14. juulil 1841. Tema isa Adam Jakobson oli Torma kihelkonnakooli köstriks. Eriti agaralt õpetas ta laulmist ning ta levitas oma oskuseid erinevates vallakoolides, kus hakati mitmehäälset koorilaulu õppima.

Võtikvere mõis - Võtikvere mõis (saksa keeles *Wottigfer*) oli Tähkvere mõisa kõrvalmõis Torma kihelkonnas Tartumaal. Nüüdisajal jääb mõis Jõgeva maakonda Jõgeva valda.

Arvatakse, et Võtikvere mõis oli olemas juba 16. sajandil, kui ta kuulus Laiuse ordulinnuse valdusse. Hiljem sai Võtikvere mõisast Tähkvere kõrvalmõis.

Tudulinna tuuleveski - Hollandi tüüpi paekivikehandiga tuulik on ehitatud 19.-20. saj vahetuse paiku ning pealt katustatud. Veski sees on säilinud veidi sisustust.

Tudulinna vana kirik - Tudulinna vana kirik on Ida-Viru maakonnas Alutaguse vallas Tudulinna asuv mahajäetud puidust kirik ning see on arvele võetud kultuurimälestisena. Kirik valmis 1766. aastal ja 1863. aastal seda laiendati. Tudulinna kirik oli algselt Viru-Jaagupi kiriku abikirik, 1744. aastal liideti Pühajõe kogudus ja Tudulinna kogudus taas Jõhvi kogudusega. 1867. aastal eraldati Tudulinna ja lisaku lõplikult iseseisvaks lisaku kirikukihelkonnaks. 1930. aastatel lahvatas kohalikus kogukonnas "usutüli": osa Tudulinna koguduse liikmeid ei tahtnud kuulata Voldemar Kuljuse jutlusi, mida nad pidasid liiga ilmalikeks. Seetõttu ehitati Tudulinna vana kiriku kõrvale uus kirik, mis valmis 1939. aastal.

KODAVERE MURRAKU RADA

Kodavere murrak on idamurde tuumikuks. Selles on vadja keele mõjusid iseäranis selgesti tunda. Kodavere murrak on ka üks enim uuritud, mida on juba 20. sajandi alguses põhjalikult käsitletud

soome keeleteadlane Lauri Kettunen, kes pidas seda tookord kaduvaks keeleks. Kodavere murrakut on kõneldud ajaloolise Kodavere kihelkonna põhjaosas: Peipsi rannikul Omedust Kodavereni, sisemaal Assikvere, Pala, Savastvere jt külades.

Muuseumid ja kultuuripärandi keskused Kodavere murraku rajal

Kodavere Pärimuskeskus - Kodavere Pärimuskeskus tegutseb Pala külas, kus on uut sisu loomas 2017. aasta haldusreformi tõttu tühjaks jäänud Pala vallamaja. Tegemist on väärrika hoonega – Eesti ainukese vallamaja, millel on torn – kus omavalitsus asus kohaliku elu edendama juba 1874. aastal. Keskus korraldab pärimuskultuuri alaseid üritusi ja tutvustab mitmekülgset Kodavere kihelkonna Eesti talupojakultuuri.

Alatskivi loss ja Eduard Tubina Muuseum - Alatskivi loss on Alatskivi mõisa historitsistlik Šoti parunistiili eeskujudest lähtuv peahoone, mis asub endises Kodavere kihelkonnas Tartumaal. Alatskivi lossi teisel korrusel asuva muuseumi ekspositsioon annab hea ülevaate Eesti ühe kuulsama helilooja Eduard Tubina elust ja loomingust. Ekspositsioon tutvustab tuntud muusikategelasi, kes koos Tubinaga Tartus Heino Elleri juures õppisid. Muuseumis on vaatamiseks ja kuulamiseks Tubina käsikirjad, salvestised, raamatud. Seal tutvustatakse tema loomingu interpreete ning Tubinaga seotud muusikainstrumente, heliplaate, teatrikavandeid. Samuti on võimalik vaadata helilooja enda tehtud filme ja fotosid.

Liivi Muuseum- Liivi Muuseum asub Peipsiääre valla Rupsi küla Oja talus. Muuseum asub kirjanike Juhan ja Jakob Liivi kodutalus. Muuseumis on avatud püsiekspositsioon nende kahe kirjaniku elust ja loometööst. Muuseum sai alguse Eesti Kirjandusmuuseumi Juhan ja Jakob Liivile pühendatud ekspositsioonist.

Kalevipoja muuseum - Kalevipoja Koda asub Kääpa külas - just seal, kuhu rajas eepose kangeline oma künnivaod. Kääpa asub Mustvee vallas, mis on 36 kilomeetrit Jõgevast, 21 kilomeetrit Mustveest, 35 kilomeetrit Tartust. Rahvuseepos „Kalevipoeg“ on Eesti kõige tõlgitud teos. See lugu meie muinaskangelasest väärrib avastamist ja pole paremat kohta selle tegemiseks kui Kalevipoja Kojas Jõgevamaal. Kalevipoja muuseum renoveeriti 2020. aastaks põhjalikult ning seal on võimalik hiidsangari seiklustest osa saada läbi interaktiivsuse, mängude, filmide ja muude põnevate võimaluste. Lisaks ootavad külastajaid Kalevipoja mänguhuuv ja seikluspark.

Päranditeemalised vaatamisväärsused Kodavere murraku rajal

Kodavere tamm - Ranna Tuhandeaastane tamm (ka Sooküla tamm, Kodavere tamm, Rannaküla tamm, Ranna ohvritamm, Rootsiaegne tamm) on püha puu Tartu maakonnas Kodavere kihelkonna Ranna külas. Puu kasvab Aovere-Kallaste-Omedu maantee ääres Sookülast loode pool ning on avatud maastikus ja Jõhvi poolt lähenedes eemalt silmatorkav. Puu ümber on istutatud nooremaid tammesid, kuna põlisest ohvritammest on praeguseks säilinud ainult üks haru. Puuõõnsusi on täidetud, saetud ära üksikuid kuivanud oksid ning toetatud metallteivastega. Puu ümbermõõt on 4,7 meetrit ja kõrgus 15 meetrit. Kuigi rahvasuus on tamme peetud tuhandeaastaseks, on puu vanus tõenäolisemalt 400 aastat. Ranna Tuhandeaastane tamm on looduskaitse all ja on tunnistatud kultuurimälestiseks.

Kadrina mõis - 1791. a ehitatud Kadrina mõis on saanud tänaseks uue hingamise ning seda kasutatakse külalistemajana, milles on 13 hubast ja kodust tuba. Hoone asub kauni looduse rüpes, jalutukäigu kaugusel lummava vaate ja rannaga Peipsist. Kadrina mõisas pakutakse

elamuslikke ja adrenaliinirohkeid tegevusi. Näiteks saab seal nautida kaatrimatka, erinevaid veeatraktsioone ning kalastust Peipsil.

Pala mõis - Pala mõis (saksa keeles *Palla*) oli rüütlimõis Tartumaal Kodavere kihelkonnas. Tänapäeval on mõisahooned Tartu maakonna Peipsiääre valla territooriumil. Pala mõis eraldatati 1701. aastal Jõe (*Jaegel*) mõisast. Esimesteks omanikeks said von Bockid, kes vahetasid selle 1716. aastal Kivijärve mõisa vastu. Alates 1716. aastast kuni 1919. aasta võõrandamiseni oli ta aga von Strykide aadliperekonna omanduses. Mõisa kahekorruseline peahoone on ehitatud 19. sajandi teisel poolel, Hoone esimene korrus on kivist, teine aga puust. Fassaadi parempoolses otsas paikneb puitsammastele toetuv veranda. Kaasajal on hoone kasutusel elamuna. Säilinud on ka mitmeid kõrvalhooneid, kuigi mitmeti ümber ehitatult.

Kangakudumise kursustel saab leida ühenduse enesega: näha, kuidas sinu enda käte alt sünnib uus ilu, kogeda, kuidas ise ollaksegi looja. Maitsev ja tervislik toit on parim kütus meie kehale ning Turgi talu peremees Ergo teab ning valdab seda kunsti suurepäraselt. Tema loomisrõõmust saad osa, kui tellid temalt neljakäigulise gurmeeõhtusöögi. Suvel võetakse külastajaid vastu reherestoranis, jahedal ajal hubases elutoas. Suvisel ajal pakutakse romantilist aidamajutust ja renditakse välja rehehoonet sünnipäevadeks või pulmadeks.

Turgi talu - Turgi talu asub Peipsiääre vallas, kohe Kallaste külje all Torila külas. Turgi käsitöö- ja tervisetalu on koht, kuhu saab minna mitmeks päevaks eemale argipäeva toimetustest ja pühenduda oma akude laadimisele, sest hingamistöö ehk vabastav-, teadlik- ja ühendatud hingamine, aitab kohtuda oma sisemiste käitumismustritega ja sügavama olemusega. Hingamisprotsessis tervenevad keha ja meele pinged ning vabanevad allasurutud tunded.

Kokora mõis - Kokora mõis (saksa keeles *Kockora*) oli rüütlimõis Kodavere kihelkonnas Tartumaal. Nüüdisajal jääb mõis Tartu maakonda Peipsiääre valda. Kokora mõis asutati 1734. aastal, eraldades ta naabruses oleva Alatskivi mõisa maadest. 18. sajandil kuulus mõis von Kircheritele. Hiljem olid mõisa omanikeks von Schultzid ning alates 19. sajandi lõpust von Rathlefid. Mõisa viimane võõrandamiseelne omanik oli Martha von Rathlef. 9. sajandi algul püstitati mõisa pikk ühekorruseline klassitsistlik puidust peahoone. Hoone keskosa kaunistas neljale ümarsambale toetuv portikus ning aknaid kolmnurkfrontoonid. Kaasajal on hoonest säilinud parempoolne osa, keskel asunud portikus on veidi muudetud kujul viidud hoone otsa. Hoone on eraomanduses. Kõrvalhooneid on säilinud vähe ja needki ümber ehitatud või lagunemas. Mõisa sissesõidutee ääres paiknenud majandushoonete kompleksi kohal

asub hulk kolhoosiaegseid tootmishooneid, mis on nüüdseks lagunenud ja varemeis.

Kääpa monument - 1930. aastatel ehitati sealsele mäele kividest tulealtar, kus võidupühal võidutuli süüdati, aga mis taasiseseisvunud Eesti aastatel kasutuseta seisis. 1937. aastal istutati sinna toonase Kaitseliidu liikmete poolt tammeallee, mida mööda võidutuli tollal kolme hobusega kohale viidi.

Kalevipoja mõõk Kääpa jões - Eesti rahvuseepose kangelase Kalevipoja mõõk lebab Kääpa jões, Kääpa silla lähedal. Mõõgast räägitakse nii legendides kui ka eeposes. Rahvaeepose järgi lasi Kalevipoeg Soome sepal endale mõõga valmistada, millele aga sepp pani peale needuse - kättemaksuks oma tapetud poja eest. Peipsi soolasorts varastas mõõga Kalevipojalt ning pillas selle Kääpa jõkke. Kalevipoeg tahtis karistada sorti ja needis omakorda mõõga ära, aga eksis sõnadega. Nii juhtuski, et kui Kalevipoeg sattus kord Kääpa jõe kaldale ja astus vette, kus lamas tema mõõk, lõikas mõõk hoopis temal jalad kuni põlvini alt ning Kalevipoeg suri.

Tulealtar - Püha tulealtar avati 18. novembril 1933. aastal Vabadussõjas langenud lubanlaste mälestuseks, kelle haua asukoht on teadmata või asub välismaal.

Alatskivi Kalevipoja säng - Alatskivi Kalevipoja säng ehk Peatskivi linnamägi on linnamägi Tartu maakonnas, Peipsiääre vallas, Peatskivi külas. Kalevipoja sängiks kutsutakse kohta, kus Kalevipoeg puhanud ning jõudu kogunud. Kalevipoja sängikohti on Eestimaal mitmeid.

Hanna Haava sünnikoht - Anna Haava (sünnilt Anna Rosalie Haavakivi (Hawwakiwwi) sündis 15. oktoobril 1864. aastal Pala vallas Kodavere kihelkonnas Tartumaal Haavakivi talus ja oli eesti luuletaja, libretist ning tõlkija. Ta kasvas üles hästitoimivas talus, kus oli palju loomi ja kus elas peale oma pere ka sugulasi ja abitoölisi.

Igavere postijaam - on tüüpprojekti järgi ehitatud postijaama ilmeka näide. Tegemist on klassitsistlike elementidega ning ühekorruselise poolkelpkatusega postijaamahoonega. Hoone esifassaadi liigendavad külgrisaliidid, mis lõppevad kolmnurkfrontoonidega. 1712. aastal loodi Liivimaa ja Eestimaa rüütelkonna poolt Peterburi-Tartu-Riia postiteed, mille tähtis osa oli Igavere postijaam. Praegune hoone on ehitatud tüüpprojekti järgi 1838-1841. aastatel vana puidust hoone asemel. Sellest ajast peale sõitsid sealt sajandi vältel läbi kõik tähtsad isikud kuni vürstide ja keisriteni välja. 1889. a. lõpetati postivedu Peterburi-Tartu trassil, Igavere postijaam jäeti tegutsema kohaliku reisijateveo asutusena - erapostijaamana. 1920ndatel ehitati hoone ümber rahvamajaks.

Tindimurru rauasulatuskoht - Tindimurru rauasulatuskoht on muistne rauasulatuskoht Jõgeva maakonnas Pataste külas. Rauasulatuskoht avastati 1985. aastal, kui ala uuris Jüri Peetsi arheoloogiarühm. Tindimurru rauasulatuskoht on Eesti üks vanimaid ja kindlaks on tehtud, et seda kasutati ajavahemikul 1. sajand eKr – 2. sajand pKr.

Saare mõisa ait - Saare mõis (saksa keeles *Saarenhof*) oli mõis Tartumaal Maarja-Magdaleena kihelkonnas, Tartu kreisis. Tänapäeval jääb kunagine mõis Jõgeva maakonda.

Mõisaansambel oli 18.–19. sajandil piirkonna üks esinduslikumaid. Praeguseks on peahoone lammutatud ja hoonete ansambel suures osas hävinenud. Esmateated Saare mõisast pärinevad 1512. aastast, mil see kuulus Tiesenhausenitele. Hiljem omandasid selle Böningid, nende järel Scottid ja Schaumannid (aadeldatuna von Greisenspeerid). 1685. aastal mõis riigistati, 1712. aastal tagastati viimaste omanike pärijannale, kelle kaudu läks Saare von Bockide omandusse. Abielu kaudu pärisid mõisa 1808. aastal Manteuffelid, kelle kätte see jäi kuni mõisate võõrandamiseni Eesti Vabariigis.

Halliku mõis - Halliku mõis oli rüütlimõis Kodavere kihelkonnas Tartumaal. Mõis asutati 18. sajandi II poolel Saare mõisast eraldatud alast.

Roela käbikuivati-muuseum - Käbikuivati asub Eesti pikima Mõdriku-Roela oosi serval. Mööda oosi kulgeb lõik RMK Penijõe-Aegviidu-Kauksi matkateest, oosi radadel on võimalik põliste, paarisaja aasta vanuste mändide ning sajandivanuste kuuskede all teha pikemaid ja lühemaid loodusretki, nautida metsavaikust ning tutvuda kohaliku pärandkultuuriga. See on põnev külastuskoht Eesti metsandusloo vallast. 2. juunil 2019 avati seal RMK teabepunkt, kust saab kasulikku teavet nii lähiümbruse kui kaugemal riigimetsas asuvate puhkamisvõimaluste ning huviobjektide kohta. Ühtlasi saab külastaja ringi vaadata 1928. aastal tollase EV Riigimetsade Peavalitsuse poolt rajatud käbikuivatis, mis oli omal ajal Eestis moodsaim.

Roela linnamägi - Roela linnamägi on muinaseesti neemiklinnuse tüüpi linnamägi Jõgeva maakonna Mustvee valla Voore külas Linnamäe talu maadel, endisest Roela mõisast kilomeetri kaugusel kagus. Kullavere jõe kaldal asuv loode-kagusuunalise linnamäe jõepoolse nõlva kõrgus küündib 15 meetrini, läänepoolse nõlva kõrgus on 6 meetrit.

Roela mõis - Varaseimad teated Roela mõisat (saksa k *Ruil*) pärinevad 1453. aastast. 17. sajandil von Taubedele kuulunud mõis on hiljem olnud mitmete suguvõsade valduses. Mõisa peahoone oli algselt 18. sajandi teise poole murdkelpkatusega ühekorruseline barokne ehitis. 19. sajandi lõpuosas on hoonet mitu korda laiendatud (1871, 1880, 1884), mille tulemuseks on sopiline, osalt ühe-, osalt kahekorruseline historitsistlik puithoone. 1910. aasta paiku ehitati vanast mõisasüdamest poolteist kilomeetrit loodesse uus heimatstiilis vahvärk-tehnikas mõisahoone, nn kõrvalmõis.

Alatskivi looduskeskus - Alatskivi Looduskeskuse eesmärgiks on läbi oma ettevõtmiste inimeste keskkonnateadlikkuse tõstmine, loodushoidliku mõtteviisi propageerimine, loodushariduse ning igakülgse aktiivse loodussuhtluse edendamine. Looduskeskus pakub erinevaid võimalusi kooliprogrammi täiendamiseks ning keskkonnateadlikkuse suurendamiseks erinevas vanuses inimestele.

Alatskivi järve sild - Alatskivi järv on paisjärv Tartu maakonnas Peipsiääre vallas Alatskivil. Järv on paisutatud Alatskivi jõele. Järve pindala on 22,9 ha ning keskmine sügavus 2,5 m. Alatskivi järve jaotab kaheks (Lossijärveks ja Veskijärveks) Turbasild (varem ka Valgesild). Lossijärve pindala on 14,8 ha ja Veskijärve pindala on 8,1 ha. 2014. aasta 8. veebruaril

purunes järve pais ning selle tagant valla pääsenud vesi lõhkus jalakäijate silla kaldasamba ja paisu regulaatori. Pais koos sillaga oli valminud paar kuud varem 2013. aasta sügisel. Kiirkorras rajatud ajutine kividest kaitsevall ei lasknud paisjärvel päris tühjaks joosta. Vesi alanes umbes 1,0–1,5 m võrra. Sama aasta juunikuus oli järv praktiliselt tühjaks jooksnud ning vett leidis vaid sügavamates kohtades.

Linnamägi “Kalevipojasäng” - Kalevipoja sängiks kutsutakse kohta, kus Kalevipoeg puhanud ning jõudu kogunud. Kalevipoja sängikohti on Eestimaal mitmeid.

Kärneri veski - Kärneri tuuleveski on maakividest veski, mis asub Tartumaal Peipsiääre vallas Rupsi küla territooriumil. Tuuleveski ehitati 1801. aastal Kopli talu peremehe Friedrich Kärneri soovil. Algselt oli hoonel neli korrust. Teise maailmasõja ajal sai veski Nõukogude tankilt tabamuse, kuid ei saanud väga palju kannatada. Nõukogude okupatsiooni ajal, kui piirkonnas tegutses kolhoos Koit, võeti hoonel kaks korrust maha ja kasutati seda silohoidlana. Alatskivi sovhoosi tegutsemisajal hoiustati seal lahtist tsementi. Praegu on veskihoone Kopli talu omandis.

Nina tuletorn - Peipsi järvel võib mõnikord talvel tõusta udu – nagu piim. Kaldaäär kaob uduga vaatepiirilt ning hämaruse saabudes ei ulatu sellest läbi ka tuletorni valgusvihk. Räägitakse, et aastaid tagasi aidati uduvängis kalureid nendel puhkudel kirikukellade helistamisega – nii said hädalised aru, kuspool on kallas. Nina raudbetoonist tuletorn (tulepaak) on ehitatud aastal 1938. Tulepaak on tuletorn, mille nähtavuskaugus on alla 10 meremiili. Nina torni kõrgus on 11 meetrit, tule kõrgus 14 meetrit. Kevadel kogunevad sinna Peipsi kuulsad jäämäed. Seda Eesti rahvuseepose kangelase, Kalevipoja, loodud kivisilla pärast.

VANAUSULISTE KÕNEPRUUK JA SELLE JÄLGEDES

Õigeusu kiriku patriarh Nikon viis aastal 1652 Vene tsaaririigis läbi reformid, millega uuendati paljusid traditsioonilisi usutoiminguid. Vanade kommete pooldajaid hakati taga kiusama, nad kuulutati ketseriteks ja pandi kirikuvande alla. Seetõttu rändasid vanausulised välja Poola, Leetu, Siberisse ja mujale Vene impeeriumi äärealadele. Peipsi läänerrannikule tekkisid vanausuliste püskikülad 1730. aastate lõpuks. Mustvee vallas asuvad Raja, Kükita, ja Tiheda külad, Peipsiääre vallas Kallaste linn ning Kolkja, Kasepää ja Varnja külad, samuti Piirissaar järve lõunaosas. Rannikule elama asunud vanausulised pääsesid pärisorjusest, aga samas oli järveäärset maad nende kasutuses väga napilt. Seetõttu hakkasid nad tegelema kalapüügi, sibula- ja kurgikasvatusega. Nende külade mehed olid hinnatud müürsepad, kes on ehitanud vägevaid hooneid nii Tartus, Narvas kui Peterburis.

Muuseumid ja kultuuripärandi keskused vanausuliste murraku rajal

Peipsimaa muuseum - Peipsimaa muuseumis on võimalik tutvuda erinevate rahvuste ja kultuuridega, vanausuliste eluolu, kiriku- ja köögikultuuriga, maaliliste rannaküladega, pühalike pühakodadega, ikoonimaalidega (eriväljapanek kuulub maailmakuulsale ikoonimaalijale Pimen Sofronovile, kes on pärit sellest külast), samovaridega, sibula-, kurgi- ja rääbise toidukultuuriga, Peipsi järvega, tuletornidega, uhkete mõisatega ja põlise laadakultuuriga.

Muuseumis on lisaks ruum õpitubade (nt ikoonimaalimine, ivan chai valmistamine, keedusuhkru valmistamine, sibulapatsi õpituba, kirikuslaavi lugemine) läbiviimiseks.

Heino Lubja Kaalumuuseum - Mustvee peatänaval asub Eestis ainulaadne muuseum, mille rajas Heino Lubi, kes pidas rohkem kui 30 aastat kaalumeistri ametit. Kolleksiooni kuulub üle 120 erineva kaalu, poolsada margapuud, samuti suur hulk metallist ja keraamilisi vihte ning muud kaaludega seotut. Lisaks Eestis tehtud kaaludele on Heino Lubja kogus ka kaale, mis on valmistatud Nõukogude Liidus ning Poolas. Muuseumis näidatakse ka mitmeid

nüüdisaegseid kaale, mille taustal on võimalik paremini mõista kaalude arengulugu. Ekskursioonid giidiga, toimuvad ettetellimisel!

Mustvee Vanausuliste Koduloomuuseum - Mustvee vanausuliste muuseum esindab ühte Lõuna-Eesti 21-st avastamisväärsest paigast, mis on tähistatud National Geographicu kollase aknaga ning mille külastamist soovitatakse kultuuri- ja ajaloo huvilistele.

Sealsed eksponaadid annavad ülevaate vanausuliste kultuuri ajaloost. Kollekttsioonis on samovare, triikraudu, vanausuliste rõivaid, tarbeesemeid, mööblit ja kalapüügiriistu. Oma koha on leidnud J. Kolpakovi maalitud pildid Mustvee kirikutest, P. Mihhailovi ja tema poegade puulõiketööd ja L. Korobova maalid ja joonistused Peipsi järvest.

Peipsimaa Külustuskeskus - Peipsimaa Külustuskeskus asub Peipsimaa südames, põlises vanausuliste ridakülas Kolkjas Tartumaal 19. sajandi lõpus ehitatud vanausuliste elumajas.

Külustuskeskuse on võimalik tutvuda vanausuliste kangatrüki traditsioonidega, osaleda saab otse-, taime- ja reservtrüki ja indigoga värvimise õpitubades. Saab uudistada vanausuliste rahvakunsti lubokki. Osaleda saab lubokkide trükkimise õpitubades. Samuti saab näha Ridaküla Sepikoda, Sigurimuuseumi, Peipsimaa käsitöö- ja kunstipoodi, Peipsimaa kunstigaleriid ja Tädi Šura kohvikus saab einet võtta. Keskuses on rentimiseks jalgrattad, tõukerattad ja tõukekelgud, lastele mängumaja ja liivakast.

Päranditeemalised muud objektid vanausuliste murraku rajal

Kasepää Tänavküla - Piki Peipsi rannikut Jõgevamaal kulgevad Kasepää, Tiheda, Kükita ja Raja külad, mis moodustavad kokku 7km pikkuse tänavküla. Siin saavad kokku ajaloolised õigeusu traditsioonid, omalaadne elustiil, lõputud sibulapeenrad, kilehooned, teine keeleruum jne... Aiavärvatel ripuvad sibulapärjad, väikestel lettidel müüakse suitsukala - suvel ka kõikvõimalikke aiasaaduseid. Tuuril saab ülevaate vanausuliste eluolust ja traditsioonidest, külastades Peipsimaa muuseumi ja Rajaküla vanausuliste palvemaja kellatorniga. Peipsi järve elu tuba annab ülevaate järvest. Tuuri võib alustada Omedu silla juurest, või Mustveest.

Püsinäitus „Peipsi järve elu tuba“ – Peipsi järve loodust ja kultuuri tutvustav püsinäitus, milles on üle 10 käed-külge eksponaati, 35 kalamulaaži, 4-meetrine Peipsi järve makett, eesti, vene- ja inglisekeelsed infostendid.

Rajaküla vanausuliste palvemaja-Raja vanausuliste koguduse tegevuse alguseks võib lugeda 18.saj. I veerandit. Oma pühakoja ehitamiseks said Raja vanausulised loa alles 1879 aastal. Pühakoda hävis II maailmasõjas, alles on vaid kellatorn. Praeguses palvelas on 11 ruumi. 1854-1930 asus palvelasse elama Gavriil Frolovile, kes õpetas lastele ikoonikirjutamist ja vanaslaavi keeles lugemist ja kirjutamist, samuti vanaaegsete noodimärkide järgi laulmist. Kirik on avatud pühapäeviti kell 11-13 palvuste ajal ning muul ajal väljast poolt vaadeldav.

Kükita Vanausuliste palvemaja - Kükita vanausuliste palvemaja on vanausuliste palvemaja Kasepää vallas Kükital. Mõningatel andmetel ehtasid palvemaja 1740. aastal siia põgenenud Novgorodi kaupmees Nikita ja üks Moskva bojaaridest Morozovitest. Kükita vana palvemaja hävis Teises maailmasõjas.1949. aastal valmis kohalike abiga praegune palvemaja. Palvemaja on ehitatud puidust. 1990. aastate keskel pandi majale tellistest kiht ümber.

Kalevipoja lingukivi Peipsi kaldal Mustvees - Kõige rohkem tegeleb Kalevipoeg kividega. Ta ei heida ainult liisku ja löö lutsu ega viska hunti, nagu Kreutzwaldi eeposes "Kalevipoeg", vaid rahvasuus elav Kalevipoeg on seotud kiviviskamisega hoopis ja hoopis rohkem. Ligemale pooled meie tuntud Kalevipoja- muistendeist kõnelevad Kalevipojast kiviviskajana. Kalevipoeg võitleb kiviviskamises Vanapaganaga, vahel ta oma kividega võitleb Vanapagana vastu; küllaltki tihti sihib ta oma kive ka losside, mõisate ja kirikute või nimeliselt nimetamata vaenlaste pihta.

Mustvee luterlik kirik - Mustvee kirik on uusgooti stiilis luteri kirik Mustvees. Kirikut kasutab EELK Mustvee kogudus.19. sajandi alguses kasvas Mustvee rahvaarvu poolest kiiresti. Kuigi enamiku elanikest moodustasid vene rahvusest elanikud, oli seal ka mitusada luterlast, kelle jaoks Torma kirikus käimine oli kauge vahemaa tõttu raske. Arutati, kuidas kohalikku kirikuelu paremale järjele tõsta ning ainsaks lahenduseks peeti oma kiriku ehitamist.Kiriku ehitamine võttis omajagu aega, kuna 1866. aastal oli Mustvees suur tulekahju, mis eestlaste külaosa peaaegu täielikult hävitas.1876. aastaks saadi valitsuseselt kätte vajalikud load, ehitusplats ning kinnitatud kirikuplaan.Kiriku projekti arhitekt oli Johann Maas (1825–1892).

Mustvee Püha Nikolause Kogudus -Mustvee Püha Nikolause kogudus on õigeusu kogudus, mis tegutseb Jõgeva maakonnas Mustvees. Kogudus kasutab Mustvee Püha Nikolause kirikut. Kogudus kuulub MPEÕK Narva ja Peipsiveere piiskopkonda.

Mustvee Kolmainsuse Ainuusu kirik - Kogudus tegutses sealses hoones 1957. aastani, pärast seda sai hoonest jahu- ja mööbliladu. 1980. aastal taastati pühakoja funktsioonid ent hoone anti mitte õigeusu-, vaid baptistikoguduse käsutusse. 2004. aastal avati kirik taas ainuusu kirikuna.

Mustvee Linna Vanausuliste Kogudus - Mustvee vanausuliste palvela on vanausuliste pühakoda Mustvees aadressil Lohu 2. Palvelat kasutab Mustvee Vanausuliste kogudus.

Palvela kohta olid esimesed projektid 1927. aastast. Uus hoone ehitati aastatel 1928–1930 insener J. Janseni projekti järgi. Palvela sisseõnnistamine toimus 1930. aasta juunis.

Mõningatel andmetel oli sisseõnnistamise päeval kirikus 3500 inimest, kuid ametlikult on see Eesti suurim vanausuliste palvemaja, mis mahutab üle tuhande inimese. Palvela oli algselt puitehitis. Aastal 1933 ehitati kirik põhjalikult ümber ja krohviti. 1935. aastal ehitati ümber hoone malmist piirdeaed. Palvela sissepääsu märgistab telliskivivärv.

Piirikivi Mustvees - Mustvee jõgi oli LIIVI ORDU ja TARTU KATOLIKU PIISKOPKONNA piiriks. Punakat värvi raudkivi alamsaksakeelse tekstiga arvatakse olevat üheks 15. sajandist pärinevast piirikivist, mis jõest leitud. Ta tähistas piiri Mõõgavendade Ordu ja Tartu piiskopi maade vahel pärast mandri-eestlaste alistamist saksa ristisõdijate poolt 1224. aastal. Kivi leiti Mustvee jõest parempoolse kalda lähedalt ja tõmmati kaldale 1910. aastal. Rahvajuttude järgi pidi selle all olema varandus. Kõrval olnud teinegi kivi, millel aastaarv ja võtme kujutis, aga see kivi olnud lõhutud.

TARTU MURDE RADA

Tartu murret on kõneldud Lõuna-Tartumaal Peipsist Võrtsjärveni. Juba 16. sajandil loodi Tartu murde alusel jesuiitide poolt omaaegne Tartu keel ehk lõunaeesti kirjakeel, mis oli pea võrdselt põhja-eesti kirjakeelega kasutusel 17.-19. sajandil. Johannes Gutsclaff koostas Tartu keele grammatika aastal 1648. 1686 aga ilmus „Wastne testament” esimesena just lõuna-eesti keeles. Tartu murdealalt pärit inimesed võib tänapäeval ära tunda sõnade too ja nood, samuti kunas ja ’millal’ kasutamise järgi. Peipsi äärde jääb Tartu murde idarühm: Kambja ja Võnnu murrakute ning põhjarühma hulka kuuluva Kodavere Kavastu murrakuga.

Päranditeemalised vaatamisväärsused Tartu murde rajal

Mäksa mõis - Mäksa mõis oli rüütlimõis Võnnu kihelkonnas Tartumaal. Nüüdisajal jääb kunagine mõis Tartu maakonda Kastre valla territooriumile. Mäksa mõis (saksa k Mäxhof) pärineb keskajast ning seda on esmamainitud 1555. aastal. Mõis on saanud oma nime tollaste omanike Meckside järgi. Mõis on eravalduses.

Kaagvere mõis - Kaagvere mõis (saksa keeles Kawershof) oli mõis Tartumaal Võnnu kihelkonnas. Tänapäeval jääb mõisasüda Kastre valda Pupe külla. Esmateade mõisa kohta pärineb aastast 1544.

Jaago käsitöötal - Jaago talu on kohakene, kus looduslähedane mõtteviis, taimede ilu ning esivanemate tarkus kauniks vanikuks punutakse. Seal saab erinevatel hooaegadel tegeleda erinevate käsitööliikidega nt saab enne jõule Jaago talus valmistada savist küünlaanumaid ja valada küünlaid ning küpsetada piparkooke.

Ahja mõis - Ahja mõis pärineb keskajast (aastast 1553). Kahekorruseline poolkelpkatusega barokne Ahja mõisa peahoone, valmis 1740-te aastate lõpus ning oli tollal Lõuna-Eesti üks luksuslikumaid. Aastatel 1929-1997 tegutses härrastemajas kool. 2007. aastal oli hoones tulekahju ning sellest jäid järele vaid müürid. Mõisast on säilinud mitmeid kõrvalhooneid, kuigi enamus on ümber ehitatud. Vaatamisväärt on kaunis tiigiga park, mis on loodus- ja

muinsuskaitse all. Mõis koos pargiga on paljudele tuntud Ahjalt pärit rahvakirjaniku Friedebert Tuglase lapsepõlve meenutustel põhineva raamatu "Väike Illimar" järgi.

Kärsa kirik - Kärsa õigeusu kirik on kirik Põlva maakonnas Põlva vallas Kärsa külas. Maakivist kirik ehitati 1878. aastal. Kirikut kasutas Võnnu Kristuse Sündimise kogudus. Praegu kuulub see kirik Eesti Metodisti Kiriku Kärsa kogudusele. Kirik on 1999. aastast arhitektuurimälestisena riikliku kaitse all

Mehikoorma tule torn - Mehikoorma tule torn paikneb Peipsi järve lõunaosas asuva Lämmijärve läänerannikul. Esimesed napid andmed Mehikoormas asunud sihttulepaakidest, mis näitasid laevateed põhja poole Piirissaare suunas ja lõuna poole Sausaare suunas, pärinevad Esimesest maailmasõjast. 1929. aastaks oli Mehikoormas üles seatud plinkiva sektortulega paak. Puidust tulepaak asendati raudbetoonist tule torniga 1938. aastal. 15 m kõrgune ja 3-meetrise läbimõõduga tule torn töötas atsetüleeni energial. Mehikoorma tule torn on oma 15 meetriga Peipsi järve kõrgeim tule torn. Tule torn on vaadeldav vaid väljast.

Kuningamänd - Kuningamänd on looduskaitsealune harilik mänd Tartumaal Kastre vallas Järvelja külas. Puu nimi tuleneb kõrgeast ja majesteetlikust välisusest. Kuningamänd on üle 33 meetri kõrge, kuid hoopis tähelepanuväärsem on tüve ümbermõõt, mis on rinnakõrguselt 3,4 meetrit, võra laius on 23 m, mahuks on arvestatud 11 tm.

Järvelja ürgmetsa loodusõpperada - Järvelja loodusõpperada tutvustab õppe- ja katsemetsakonna keskuse ümbruse metsi. Rada on eriilmeline ja läbib mitmeid metsakasvukohatüüpe - seal kohtad üle 380. a vanust Kuningamändi ning üle 40 m kõrgusele küündivate latvadega kuuski, mis on ka Eestimaa kõrgeimate puude hulgas. Rada kulgeb osaliselt laudteel, marsruudi pikkuseks on 1-5 km. Heaks alguspunktiks on kas Järvelja jahiloss või külalistemaja, kus on olemas infotahvlid koos radade kaardiga. Järvelja õpperada koos ürgmetsaga esindab ühte Lõuna-Eesti avastamist väärt paigast, mis on tähistatud National Geographicu kollase aknaga.

Rõka kuppel torn - Peramaa Puhkekeskus on kui väike oas Järvelja iidsete metsade rüpes. Puhas ning puutumata loodus ja põlismetsa rahu aitavad unustada igapäevased toimetused ning töörutu. Seal pakutakse majutust, toitlustust ja aktiivseid tegevusi (vibulaskmine, rattaretked). Puhkekeskuse vahetus läheduses paikneb Rõka Kuppel torn, veidi eemal Järvelja looduse õpperajast ja Järvelja Ürgmetsast.

Kriimani mõis - Kriimani mõis (saksa k Brinkenhof) pärineb keskajast. Tollaste mõisaomanike Brinkenite järgi on koht saanud oma saksa keelse nime. Rootsi ajal kuulus mõis Riegemannidele, kust pärineb eestikeelne nimi. Põhjasõja järgselt on mõis kuulunud nii von Kawerite, von Boettigeride, von Rosenite, von Blankenhagenite kui ka von Strykide aadliperekondadele. Mõisa viimane omanik enne 1919. aasta võõrandamist oli Margarete von Brasch. Mõisakompleks paikneb väikese aga kauni Kriimani järva kaldal väheldase künka otsas. Ühekorruseline puidust peahoone pärineb arvatavasti 19. sajandi keskpaigast. Hoone fassaadi keskosal on kolme akna laiune pealeehitus. Kaasajal on hoone kasutusel valla sotsiaalmajana. Mõisal oli ka arvukalt kõrvalhooneid, kuid neist on enamik hävinud. Mõned säilinud hooned on kas varemeis või tundmatuseni ümber ehitatud.

Kavastu parv - Parv pandi käima 1899. a Kavastu mõisniku W. Wulffi käsul liiklemise lihtsustamiseks üle Emajõe. 1983. a katkes parve üleveokett, parv ise kadus allavoolu ning hooratas vajus jõevoogudesse. 1999. a taaslustati sajandivanune traditsioon, originaalhooratas tõsteti jõepõhjast üles ja pandi taas tööle. Euroopas ainulaadsel parvel on enam kui sajandi vanune käsitsi ringiaetav mehhanism, mille abil parvemees teid teisele kaldale aitab. Tihti soovivad sõitjad ise hooratast keerutada ja lõbusõitu teha. Parv on populaarne nii autoga ja jalgsi matkajate kui Lõuna-Eesti jalgrattamatkade huviliste seas.

Kavastu mõis - Emajõe vasakul kaldal, jõe alamjooksul asuvat Kavastu mõisat (saksa k Kawast) on esmamainitud 1544. aastal. Tollal kuulus mõis Jakob Krabbele. Hiljem, Rootsi ajal, kuulus mõis Georg Oxenstjernale, 17. sajandi keskel ja teisel poolel aga von Schwengelnidele. 18.-19. sajandil oli mõisal palju erinevaid omanikke. Mõisasüda ehitati esinduslikult välja 19. sajandi lõpukümneteil. 1890-ndatel aastatel valmis seal kahekorruseline suur neobarokne peahoone, mis oli ümbruskonna üks suursugusemaid. Hoone põhiosa oli ühekorruseline, kaetud kõrge mansardkatusega, mille alune oli samuti välja ehitatud korruseks. Keskosas asus kahe akna laiune pealeehitus teise korruse ulatuses. Hoone idapoolne ots oli kujundatud aga tõntsaka kolmekorruselise kivitornina, mida kattis samuti mansardkatus. Jõelt ja teiselt poolt jõge avanes peahoonele hulk kauneid vaateid. Sarnasus samal ajastul ehitatud Kaagvere mõisa peahoonega (hävinud) võib oletada sama arhitekti tööd.

Meeliste tuulik - Melliste tuuleveski restaureeriti 2013. aastal ning sellesse kavandati infopunkti, vaateplatvormi ja sinna kõrvale pidi tulema kõrvalhoone muude asjadega. Kahjuks jäi projekt katki ja hetkel seisab tuulik niisama.

RÄPINA MURRAKU RADA

Räpina murrak kuulub võru murde idarühma. Võru murre on ajaloolises mõttes kõige puhtam lõuna-eesti keelekuju, milles on säilinud rohkelt arhailisi jooni. Teisalt on seal iidseid laene balti-, slaavi- ja koguni germaani keeltest. Räpina kandis said omal ajal kokku kolme kubermangu – Peterburi, Pihkva ja Liivimaa – piirid. Veeteid kaudu käis tihe liiklus Pihkva ja Novgorodi vahel. Et selles kandis elas kõrvuti võrokesi, setosid, põhjaeestlasi ja venelasi, oskasid sealsed elanikud sageli mitut keelt.

Muuseumid ja kultuuripärandi keskused Räpina murraku rajal

Räpina Koduloo- ja Aiandusmuuseum -

Räpina Koduloo- ja Aiandusmuuseumi leiab Räpina mõisasüdamest, Sillapää lossist, mida ümbritseb liigirohke park. Muuseum asub XIX sajandi keskel valminud majesteetliku hoone I korrusel. Sealsed väljapanekud tutvustavad Räpina mõisa ja kihelkonda, aiandusharidust ning Euroopa üht vanimat paberivabrikut.

Räpina loomemaja -

Räpina loomemaja tutvustab oskusi ja töövõtteid, millega kohalik rahvas on varem ja ka praegusel ajal tegelenud. Käsitöö- ja suveniirinurgas on müügil kohalike meistrite looming: keraamika, vitraažid, kaardid, albumid-märkmikud, tekstiilitooted, ehted ja palju muud põnevat. Ettetellimisel pakutakse gruppidele erinevaid töötubasid. Näitusesaalis on esindatud kohalike kunstnike ja autorite loomingut.

Mooste folgikoda - Mooste mõisakompleksi kuuluv Folgikoda on suurepärane paik suurürituste korraldamiseks, kus on ka kaasaegne heli- ja valguspark ning videotehnika. Mooste Folgikoda on sobilik ja stiilne paik pulmapeo pidamiseks, ruumid sobivad ideaalselt ka konverentsideks ja firmaüritusteks. Ajaloohõnguline ja stiilne folgikoda on tuntud kontserdipaik, kus toimub sõltumata aastaajast erinevaid kontserte. Hubane peopaik meelitab sinna igal aastal tuhandeid kontserdikülastajaid.

Päranditeemalised vaatamisväärsused Rápina murraku rajal

Mooste mõis - Mooste mõis oli rüütlimõis Põlva kihelkonnas Võrumaal. Tänapäeval jääb kunagine mõisasüda Mooste alevikku Põlva maakonna Põlva vallas. Mooste mõis rajati 16. sajandi lõpus, mil Poola kuningas Stefan Batory läänistas selle piirkonna Võnnu maakohtunikule Wilhelm Sturtzile.

Mooste Mõisa Veskiteater - Mooste mõisa õuelt mõnesaja meetri kaugusel asub sajandivanune sae- ja viljaveski. Hoone renoveeriti 2006. aastal ning ta on olnud kohaliku külateatri loomelavaks. Teatrisaal asub vanas viljaveskis ja siin on ruumi 60-le külastajale. Viljaveskiga ühenduses olev vana saeraamihoone on samuti renoveeritud ja seal asub nüüd muuseum, näitusesaal ning peosaal väiksemale seltskonnale. Veskiteatris on võimalik: korraldada seminare; pidada pidusid (ruumi jätkub kuni 50le inimesele); teatri hoovis on võimalus korraldada suveetendusi. Veskiteatri kompleksi juurde kuulub ka suitsusaun, kuhu mahub saunatama 15 inimest.

Rápina jahuveski - Eesti pikim jõgi, Võhandu jõgi, on Rápinasse jõudes veerikas ja rahuliku vooluga ning seetõttu oli see ilmselt looduslikult kõige sobivam koht, et siia ehitada kolmest veskest koosnev unikaalne veskite kompleks. Jahuveski on massiivne kivihoone, mille ülakorrusel asub suur vintskap kottide tõstmiseks kotilaele. Säilinud on originaaluksi ja mitmeid detaile, mis väärtustavad üldkujundust. Jahuveski on ehitatud 18. sajandi lõpus.

Rápina Paberivabrik - Rápina paberivabrik on paberitootmisettevõtte Rápinas Võhandu jõe ääres. Vabrik kasutab toorainena vaid Eestist kogutud vanapaberit. Toodetakse pabereid, pappe, kartonge, pakkenurki, kunsti- ja kontoritarbeid. Rápina paberivabrik on Eesti kõige vanem tänini töötav tööstusettevõtte.

Rápina EELK Miikaeli kogudus - Rápina Miikaeli kirik on luterlik kirik Rápinas. Rápina Miikaeli kirik valmis 1785. aastal. Kirik kombineerib hilisbaroklikku ja varaklassitsistlikku stiili, kiriku müürid on maakivist ja kaetud krohviga. Kiriku esikülge kaunistavad samast ajast pärit allegoorilised skulptuurid, mis kujutavad lootust ja usku. Kiriku kellatorn on barokses stiilis. Kirikus asub Carl Antropoffi 1871. aastal maalitud kaheosaline altarimaal "Ülestõusnu ilmumine Magdala Maarjale" ja "Jeesuse haudapanek". Kirikut kasutab EELK Rápina Miikaeli kogudus.

Sillapää loss - Hilisklassitsistlikus stiilis Rápina Mäemõisa härrastemaja ehk rahvahulgas tuntud kui Sillapää loss on ehitatud 19. sajandi keskel. Kahekorruselise keskosa ja tiibhoonetega härrastemaja on üks suurejoonelisemaid klassitsistlikke ehitisi Lõuna-Eestis. Mõisahoones asuvad Rápina Koduloo- ja Aiandusmuuseum ning Rápina Muusikakool ja Rápina Rahvakool. Sillapää lossi ümbritseb liigirikas mõisapark (ligi 800 taksonit), mida on võimalik külastada igal ajal.

Räpina mõisapark - Räpina park asub maalilise Võhandu jõe kaldal, selle keskele jääb Sillapää loss. Mõisa park koos Räpina Aianduskooli ümber oleva pargiga hõlmab 8,5 ha suuruse maa-ala. Liigirikkas pargis on ligi 600 ilupuud ja põõsast, 60 linnu- ja 7 nahkhiireliiki. Park on segastiilis ja koosneb inglise, prantsuse ja metsapargi osast. Pargi rajamine viidi lõpule parun Peter von Siversi poolt 1856. aastal. Pargi kavandamisel arvestati tuntud baltisaksa aedniku Walter Engelhardti põhimõtteid.

Meelva järv ja soo - Meelva järv ehk Mulva järv asub Meelva maastikukaitsealal, Räpinast 8 km loode pool. Järve pindala on 78,7 ha, suurim sügavus 3,2 meetrit, pikkus 2650 m ja laius 550 m. Meelva järve ümbritseb lääne ja lõuna pool raba, põhjas ja idas on maapind kõrgem. Meelva järvest voolab välja Võhandusse suubuv Toolamaa oja.

Leevaku hüdroelektrijaam - Leevaku hüdroelektrijaam asub Põlva maakonna Räpina valla Leevaku külas Võhandu jõel. Elektrijaam töötas aastatel 1917–1968 ja on jätkanud tegevust 1993. aastast tänapäevani.

SETO KEELE RADA

Setomaa jaguneb ajalooliselt 12- ks nulgaks ehk piirkonnaks, kus kõikjal kõneldi pisut omamoodi. Tänapäeval jagab setode asuala kaheks Eesti-Vene piir. Seto keel on väga lähedane võro keelega. Setudeks hakati selle kandi rahvast nimetama alles 19. sajandil. Varem kutsuti neid hoopis Pihkva eestlasteks, kuna nad elasid sajandeid Pihkva vürstiriigi, hiljem Pihkva kubermangu alluvuses.

Muuseumid ja kultuuripärandi keskused Seto keele rajal

Värskas külastuskeskus – Reegi Maja - Külastuskeskuse eesmärk on Värskas piirkonna ainulaadse ajaloo- ja kultuuripärandi eksponeerimine ja tutvustamine. Ekspositsioon seob omavahel Petseri Põhjalaagri ning Värskas kui kuurortpiirkonna temaatika. Ekspositsioon kõnetab nii ajaloo- ja kultuurilisi täiskasvanuid kui lastega peresid. Looduskaunis keskkond võimaldab näituseala järkjärgult laiendada ka Reegi maja välialale, kus leiab võimaluse piknikupidamiseks, tegevusi lastele ning võimaluse laenutada paate, jalgrattaid, vesirattaid ja uiske.

Värskas Talumuuseum - Värskas Talumuuseum - kõik saab alguse saunast! Kodu rajamine algas ennemuiste juba sobiva maatüki väljavalimisest. Hea kui mets oli lähedal, kust metsaande leida, hea kui vesi lähedal, kust kala ja vähki püüda, hea oli muust maapinnast veidi kõrgem tasane plats, kuhu elamine ja põllulapp

sisse seada. Järgmiseks tuli ehitada 2 kõige olulisemat – saun ja kaev. Nii algas ka Värskas Talumuuseumi lugu – päris traditsioonilist vana talukompleksi, kuhu end sisse seada ei leitudki, aga silma jäi tasanane maa Värskas aleviku äärel – mets oli lähedal ja ega vesigi kaugemale jäänud. Vastavalt vanale ehitusloogikale kerkis esimese hoonena just suitsusaun. Ning kuna tegu oli noore ja tähtsa mäluasutusega, siis alustati sama hoogsalt muuseumikogude loomisega. Koguti pea kõike, mis Setomaa, siinsete inimeste ja kultuuriga seotud – puulusikatest hooneteni välja. Nii ongi Värskas Talumuuseumi traditsioonilises talumajapidamises tunda puudutust ja lugusid Setomaa erinevatest küladest ja eri nulkadest.

Obinitsa muuseum - Hubases Obinitsa muuseumis saab tutvuda Setomaa omapärase kultuuri ja ajaloo, osaleda erinevates õpitubades ja üritustel. Muuseumitunnis on võimalik saada põhjalikum sissevaade mõnda seto kultuuri valdkonda – näiteks laulda seto laulu või tutvuda rahvarõivastega. Enamik muuseumikogu esemeid on pärit ümbruskonna küladest, eriti väärtustatakse seto naiste peent käsitööd. Muuseum taasavati remondi järgselt 2019 aasta juunis, mil valmis esimene etapp uue püsiekspositsiooni "Seto leelo ja lauluemad" loomisteel.

Saatse Muuseum - Saatses muuseum asub peaaegu vastu Venemaa piiri. Muuseumihoone ei meenuta sugugi seto tare - see on pigem uhke häärber! Maja oligi algselt elumaja, seejärel koolimaja ja nüüd muuseum. Saatses muuseumi teevad eriliseks seinale maalitud tekstid ja võimalus vaadata vanau filmilõike Setomaa aja- ja usundiloo kohta. Maja ülakorrusel on kunagine klassiruum sisse seatud nõukogude aja stiilis. Muuseumil on avar õueala ja väike lava. Seega on see mõnus paik ka nt pikniku pidamiseks. Muuseumi juures algab ja lõpeb väikene piiriäärne matkarada, mida on võimalik läbida ka siis, kui muuseum ise suletud on.

Päranditeemalised vaatamisväärsused Seto keele rajal

Õrsava järve matkarada - Õrsava järve matkarada kulgeb ümber samanimelise järve. 5 km pikkune rada algab ametlikult Värska kooli staadioni juurest, kuid alustada võib mistahes punktist. Järveäärse jalgraja teevad põnevamaks mitmed sillakesed. Järve kaldal on RMK lõkkekohad ja metsamaja, ning ujumiskoht. Lisaks maalilistele loodusvaadetele ja männimetsaõhule pakub matkarada ajalooaridust: osaliselt kulgeb tee Eesti kaitseväge kunagise väljaõppekeskuse, nn Põhjalaagri maadel ning ehkki laager tehti II maailmasõjas suuresti maatas, on säilinud mõned sõdurite barakid ja muudki hooned.

Laskevälja rattarada - 43-kilomeetri pikkune Laskevälja rattarada kulgeb Mustoja mõhnastiku metsaste küngaste, soolappide, järvesilmade ja liivikute vahel. Rada tutvustab piirkonna militaarset ajalugu: seal asus 1920.–1930. aastatel Eesti kaitseväge laskevälj. Rattarada on korralik katsumus ka heas vormis olevale matkajale: kõrguste vahe ja liivaste teede tõttu tuleb nii mõneski kohas ratast käekõrval lükata. Kui Värskast Lõunalaagrisse kulgev 17-kilomeetrine teelõik on üsna tasane, siis tagasi suunduv rajaosa on pikem (26 km) ja oluliselt raskem.

Värska promenaad - Värska lahe kaldal, Värska sadama juurest, algab u 300 m pikkune järveäärne promenaad koos kahe vaateplatvormiga. Promenaadi kujundamisel kasutatud graniit ja puit seovad erinevad rajalõigud ühtseks tervikuks. Kena valgustatud promenaadi

äärde jääb erinevaid istumiskohti ja vaatamisväärsusi. Laht sobib suurepäraselt veeturismiks ning suve perioodil sõidutab puhkajaid Seto Line'i laev.

Värskas allikas - Värskas promenaadi kaldapealsest immitseb välja mitu allikat. Üht neist, kõige suuremat, on rahvas kutsunud Silmalätkeks. Allika leiad, kui jalutad promenaadi lõppu.

Värskas õigeusu kirik - Kõrge, põllukividest seinte ja tellistest karniisidega Värskas õigeusu kiriku nimepühak on Püha Georgius ehk Püha Jüri. Kiriku tähtsaim püha on seetõttu kevadine jüripäev, mida peetakse Setomaal 6. mail. See on suur püha, mis tipneb pärastlõunase kirmaski ehk külapeoga. Kirikus on algupärane ikonostaas ehk ikoonisein ja arvukalt kauneid käsitööna valmistatud pühaserätte. Kirikut ümbritsevale kalmistule on maetud paljud Setomaale olulised kultuuritegelased, näiteks lauluema Anne Vabarna (1877–1964) ja luuletaja Paul Haavaoks (1924–1983).

Mikitamäe tsässon - Mikitamäe keskuse esist platsi kutsutakse Tsässonate väljakuks, sest seal paikneb kaks tsässonat teineteise kõrval. Vana tsässon on kogu mandri-Eesti vanim puithoone: selle tõenäoline ehitusaeg on 1694. aasta. Algselt paiknes hoone Tartu-Petseri maantee ääres, kust ta nõukogude ajal ära veeti ja siis lagunema hakkas. 2009. a tsässon renoveeriti ja toodi toonase vallamaja ette platsile. Vahepeal, 1998. aastal, oli aga ehitatud uus tsässon. Mõlemad Mikitamäe tsässonad on pühendatud apostel Toomasele ning külapüha on tuumapühapäiv ehk oltuspühi, mida peetakse nädal pärast lihavõtteid.

Laossina kalmistus ja tsässon - Laossina tsässon ehk külakabel asub juba keskajast pärineval külakalmistul, mis on tänini kasutusel. Hoone on tõenäoliselt ehitatud 1865. aastal. Tsässona taga seisab mitu keskaegset kiviristi. Hoone nimepühak on Neitsi Maarja ning külapühana peetakse seal 21. septembril väike-maarjapäeva (väiko-maar'apäiv). Siis tuleb kalmistule rahvast lähedalt ja kaugelt, papp peab teenistuse, haudadel (matuste pääl) pakutakse head-paremat süüa ja juua ning vahel peetakse maha ka üks korralik kirmask ehk külapidu.

Lüübnitsa vaatetorn - Lüübnitsa on vene küla Setomaa põhjaosas Pihkva järve kaldal. Sealsed elanikud tegelevad peamiselt sibulakasvatusega ja kalapüügiga. Küla lõunaotsa, otse järve kaldale on ehitatud uhke vaatetorn, kust avaneb hea vaade külale ja üle lahe paistvale Kulkna (Kolpino) saarele. Selge ilmaga paistab kätte saare lõunaosas asuv õigeusu kirik ja eriti selge ilmaga ka Pihkva järve idakallas. Lüübnitsa ja Kulkna saare vahelt jookseb Eesti-Vene piir, mille tähised on vaatetornist ja järve kaldalt hästi näha. Korraga võib torni ronida kuni 20 inimest.

Lüübnitsa Tsässon - Lüübnitsa tsässon oli tsässon Setumaal, tänapäevase haldusjaotuse järgi Lüübnitsa külas Setomaa vallas. Tsässona ehitusega lammutusaega pole teada, ainult ühel 1937. aasta uurimisel on näidatud kunagine tsässona asukoht.

Võõpsu tsässon - Võõpsu tsässon asub otse Setomaa põhjapoolse värava – üle Võhandu jõe viiva Võõpsu silla – kõrval, keskaegsel külakalmistul. See on Eestipoolse Setomaa suurim

puidust tsässon, mis arvatavasti oli algupäraselt hoopis ait. Tsässonaks ehitati see ümber veidi enne 18. sajandi keskpaika ja remonditi korralikult 2010. aastal. Arhitektuuriliselt on huvitav suur lahtine eeskoda, mis osaliselt ümbritseb ka külgeinu. Võõpsu tsässona pühak on Püha Nikolaus, setopäraselt Püha Migul ja seetõttu on tsässona nimepühad kevadine ja talvine nigulapäev. Avatud vaid nigulapäevadel.

Säpina Nahtsi tsässon - Säpina tsässon on tsässon Setumaal, Säpina külas Setomaa vallas. Kuna naabruses olev Matsuri küla on suurem, on seda vahel nimetatud ka Matsuri tsässonaks. Tsässon on pühitsetud Nahtsile (Anastassia Vanemale), kelle püha tähistatakse 11. novembril (Juliuse ehk vana kalendri järgi 29. oktoobril). Aastatel 2004–2005 viidi tsässona vanuse määramiseks läbi dendrokronoloogiline mõõtmine, mille tulemusena leiti, et tsässon on tõenäoliselt ehitatud 1711. aastal.

Saatse kirik ja surnuaed - Saatse kirik valmis 1801.a. Sealne kogudus on olnud segakogudus, kuhu on kuulunud nii setod kui ka venelased. Saatse suurim püha on päänitsapäiv (juuliku viimane reede), kiriku nimepüha. Paraskeva on kreeka keeles 'reede', setokeelse nime on see saanud vene keele kaudu (пятница). Kirikus on vanast puukirikust pärinevad "kuninglikud väravad" ja 15. saj kivirist. Saatse kirikuga on seotud ainus seto soost pühak: Püha Stefanus, keda ikoonidel kujutatakse seto rahvarõivais. Stefanus lasti 1919. a maha koos preester Isa Vassiliga.

Lõuna Laagri matkarada - Lõuna Laagri 2 km pikkune matkarada on rajatud Eesti Kaitseväge kunagisele alale. 1920. aastatel ehitati sinna sõjaväekompleks, kus jalaväelased suviti harjutasid. Ehkki hoonetest pole midagi järel, kõnelevad puude vahel sillerdav paisjärv, vana sild, mitmed vundamendikivid ja kaevikud üht-teist toonasest tegelikkusest. Paisjärve ääres on RMK lõkkekoht ja telkimisvõimalus. Infotahvli juures kohtub matkarada Laskevälja rattarajaga.

Vana Jüri Seebikoda - Vana-Jüri seebipoes töötab Setomaa esimene ja ainus meessoost seebimeister Silver Hüdsi, kes andis seebikojale nime oma vanaisa Jüri järgi.

Igas seebis on midagi Setomaa loodusest. Kõige erilisem lisand on lähedalasuvast Petseri kloostrist pärit püha vesi, mida ei leidu üheski teises maailma seebis. Hittideks on tõrvaseep, rabaseep ja Piusa liivaseep.

Peko jumalamägi - Jumalamägi on setode iidne pühapaik. Pärimuse kohaselt võtab selles kohas Jumal taevasse minevad hinged oma vankri peale. Varem oli mägi pigem kohaliku tähtsusega, mälestustesse kaduv paik, kuid 2007.a. võttis rahvas külavanema eestvedamisel mäe pühapaigana taas kasutusele. Kohalikku päritolu skulptor Renaldo Veeber valmistas mäele uhke Peko kuju. Peko – setode põlise viljakusjumala – juures käiakse enne suuremaid ettevõtmisi õnne ja edenemist soovimas, pannes Peko kuju jalamile ohvrianni.

Obinita Issanda Muutmise kirik - Kunagise Obinita kool-kiriku ehitust alustati aastal 1897, pühitseti 1904. Baltimaades ainulaadne kool-kirik oli puust kahekorruseline kellatorniga hoone. 1950 suleti kirik, hoone anti kasutada koolile. Kogudusele anti uue kiriku rajamiseks üks hektari maad ja kaks vana mahajäetud hoonet. Obinita uus kirik asub Obinitast Piusale viiva maantee ääres surnuaia kõrval. Kiriku kõrval asub Obinita surnuaed.

Lauluema kuju ja vana kirik-koolimaja (tulevane Ilmaveere keskus) - Obinita paisjärve kõrgel kaldal seisab kivist Seto lauluema kuju. See on mälestusmärk kõikidele Setomaa lauluemadele. 1986. aastal valminud kolme meetri kõrguse kuju ümber on mitmed mälestuskivid kohalikele lauluemadele. Lauluema kuju juurest avaneb hea vaade Obinita järvele ja küla vanemale osale. Lauluema kuju vasakul käel on Obinita vana kool-kirik (1904). Lähedalasuvas Obinita muuseumis on avatud lauluemade tuba, kust saab sealse kandi leelotajate kohta rohkem lugeda.

Härma müürid - Kahte kõrget liivakivipaljandit (võru keeles müüri) Piusa jõe ääres kutsuvad kohalik rahvas Härma müürideks. Härma Mäemine müür ehk Keldri müür on Eesti kõrgeim devoni liivakivipaljand. Oruperve kõrgus küünib 43 meetrini. 150 meetri pikkust lausalist paljandit on näha 19 meetri kõrguseni. Härma Alumine ehk Kõlgusniidu müür on 20,5 m kõrgune etteulatuv kalju ning on Piusa ürgorus üks kaunimaid oma erksavärviliste savikihtide ja majesteetliku püramiidja kuju tõttu.

Seto Ateljee-Galerii - 1930. aastatel seto kaupmehe Ivan Kalju pere poolt ehitatud majas, Seto galeriis „Hal’as Kunn“ on välja pandud püsinäitus seto vanast ja kaasaegsest kunstist ning rahvakunstist. Galeriimajas asub ajalooliste seto ehete valmistamise ateljee, tegutseb paku- ja siiditrükikoda ning valmivad Seto mustritega tapeedid ja tekstiilid. Galerii kõrval asub Obinita Kunstisaal.

Vastseliina linnus - Vastseliina piiskopilinnuse keskaja elamuskeskus on legendidest tulvil paik, kus ootavad avastamist 14.sajandist pärit linnusevaremed ja pühakoht, elamusekeskuse peahoone, linnuse kõrts, Palverännumaja, väike Teeliste kabel ning mõisapark. Lisaks elamusekeskuse külastusele saab ettetellimisel kogeda elamusekursioone ning osaleda töötubades.

Meremäe vaatetorn - Meremäe vaatetorn asub Meremäe küla ja Vastseliina linnuse vahel Meremäe mäel (204 m ü.m.p). Nime järgi võiks arvata, et tornist näeb koguni merd. Meri, nii nagu me seda täna teame, asub siit siiski u 250 km kaugusel, kuid Pihkva järv – mille vastaskallast samuti näha pole ja mida vanasti tõenäoliselt ka mereks kutsuti on vaid 40 km kaugusel. Ilusa ilmaga võib tornist näha Petseri kloostri kirikute kupleid.

Piusa koobaste külastuskeskus/ Piusa koopad - Piusa koopad on inimese rajatud koopad, mis asuvad Võru maakonnas Võru vallas Piusa raudteejaama lähedal. Koopad tekitati aastatel 1922–1966, mil sealt kaevandati klaasiliiva. Kaevandamiste käigus rajati käike u 20 km pikkuses. Aastal 2001 koopaid tugevdati ja avati taas turistidele, kuid suleti varinguohu tõttu uuesti 2006. aastal. Koobaste ja seal elavate nahkhiirte kaitseks on loodud Piusa

koobastiku looduskaitseala. Piusa külastuskeskus avati aastal 2010 Piusa koobastiku looduskaitseala Muuseumikoopa vahetus läheduses. Külastuskeskuse eesmärk on aastaringse turismi koordineerimise ja sihtpärase arendamise kaudu Piusa koobastiku ja siinsete kaitsealuste liikide kaitsele kaasa aitamine.

Treski küün - Treski on muusika- ja inspiratsioonikeskus, mis asub Setomaa vallas Treski külas Silla talus. Treski (toona Treski Küün) avati ametlikult esimese kontserdiga 21. augustil 2015. Treski omanik on Silla talu peremees Jalmar Vabarna. Idee elluviimise ja hoone renoveerimisplaanide tegemisega alustas ta aastal 2013. 2021. aastal avati Treski välilava, kus esimese hooaja jooksul esinesid Eesti suurimad nimed.

Treski tsässon - Pisike Treski tsässon ehk õigeusu külakabel võib mööda kihutades märkamatuks jääda, ehkki paikneb kenasti tee ääres. Külarahvas teab rääkida, et hoone ehitati umbes 18. sajandi keskel. Treski tsässona nimepühak on Ristija Johannes ning seetõttu on sealne külapüha jaanipäev. Erinevalt Eestist tähistatakse jaanipäeva, nagu ka teisi kirikukalendriga seotud pühi, 13 päeva hiljem. Seega on jaanipäev 7. juulil ning pidu peetakse 6. juulil. Treski meeleolukad jaanipeod on kogunud tuntust kaugemalgi.

PÄRANDIRADA

Projekt: ER 164 Lake Peipsi Museums Ring

Fotod: Ederi Ojasoo ja muuseumite erakogud

Joonistused: Artur Kuus

Väljavõtte kaardist: Väljavõtte Regio OÜ kaardist KL-22-030

Projekti PeipsiRing - ER164 kaasrahastab Euroopa Liit Euroopa naabrusinstrumendi raames.

Turismimarsruutide kokkuvõtte valmis Euroopa Liidu rahalise abiga. Selle sisu eest vastutab vaid MTÜ Peipsi Koostöö Keskus ning selles kajastatu ei peegelda mingil juhul Programmi ega Euroopa Liidu seisukohti.

Project ER164 Chudskoye / Peipsi Museums Ring is implemented under the European Neighbourhood Instrument and co-financed by the European Union.

This overview of the tourism route objects has been produced with the financial assistance of the European Union. The content of this publication is the sole responsibility of Peipsi Center for Transboundary Cooperation and can under no circumstances be regarded as reflecting the position of the Programme or the European Union.

Co-funded by
the European Union

Peipsi
Koostöö
Keskus

